

УДК 338.432.003.13 /.439.5 : 504.03 (477)

ШПАК М.В., канд. с.-г. наук

Білоцерківський державний аграрний університет

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розкрито основні причини зниження родючості ґрунтів в сільському господарстві України і розглянуто екологічні аспекти підвищення ефективності господарської діяльності в аграрній сфері в умовах транзитивної економіки.

Вивчено стан екологічної ситуації як лімітуючого чинника аграрного виробництва, що справляє різко негативний вплив на розвиток галузі. Виявлено тісний кореляційний взаємозв'язок екологічних та економічних процесів, розкрито нові аспекти і наслідки впливу екстенсивної системи господарювання на розвиток еколого-економічної ситуації в країні.

Сформульовано висновок про необхідність комплексної екологізації аграрного виробництва як найважливішої передумови підвищення його ефективності.

Ключові слова: екологічні чинники, екологізація, технологія, охорона ґрунтів, гумус.

Постановка проблеми. “Нації процвітають і гинуть разом з родючістю своїх ґрунтів”, – писав відомий учений-агрохімік Ю. Лібіх. За 110 років (1881–1991) вміст гумусу в ґрунтах України зменшився майже на третину (з 4,2 до 3,2%). Нині його вміст складає 3,1%.

Чому так швидко втрачається гумус?

Найголовніша причина – ерозія. В Україні застосовується екстенсивна система використання землі і ведення господарства, яка поєднується з екстенсивним типом мислення і життя народу. В Україні найвищий у світі рівень розораності (82%) і освоєності земельного фонду (60%) (12% у США). Тут сховані “корені” ерозії. Щорічні втрати ґрунту досягають 600 млн т, у т.ч. гумусу – більше 20 млн т. Цього досить для формування 16 млн т зерна. Одночасно збільшується площа деградованих земель – на 80 тис. га щороку. Щорічні втрати чистого доходу складають близько 3 млрд доларів.

Проте відомо, що до катастрофи призвела не лише надмірна розораність, але й нехтування законом повернення в ґрунт поживних речовин.

Друга причина – недостатнє внесення добрив у сукупності, звичайно, з

іншими чинниками. Це, наприклад, збільшення частки просапних культур, особливо соняшнику, у структурі посівних площ, різке скорочення частки бобових трав, спалювання стерні та соломи, що призводить до втрати не тільки гумусу, а й мінеральних елементів [4].

Мета, завдання і методи дослідження. На основі літературних джерел і вивчення природно-економічних умов сільського господарства України нами була поставлена мета – вивчити екологічні аспекти підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах становлення ринкових відносин і оптимізації землекористування в умовах ринкової трансформації економіки. Вивчення проводили методом порівняння і факторного аналізу за такими показниками: вміст гумусу, продуктивність сільськогосподарських угідь, екологічний стан ґрунтів, економічна ефективність господарської діяльності.

Люди, особливо в пострадянських країнах, як і раніше перебувають у полоні ілюзій щодо технічного прогресу, а тому не в змозі повною мірою використовувати собі на благо механізм стрімкого технічного розвитку. Йдеться про безглуздість, беззмістовність багатьох сучасних технологічних процесів, їх марнотратний і руйнівний для довкілля характер, внаслідок чого загрозливими темпами відбувається деградація всіх елементів біосфери, включаючи і людину.

Зростаюча загроза життю і розуму вимагає зміни моделі розвитку цивілізації, переосмислення багатьох її відносин, перебудови механізмів та структур і, насамперед, формування екологічно безпечного виробництва [5, с. 188-189].

Твердження, що єдиним джерелом створення багатства є праця, застаріло. Природа вже не може розглядатися як щось незалежне від людської діяльності. Тепер ми маємо справу не тільки з природою, а й з усе більш ворожим людині навколишнім середовищем. Корисні результати суспільної праці теж усе більше знецінюються внаслідок деградації природи [2, с. 25].

Відомо, що криза навколишнього середовища зумовлена не лише масштабами сучасного виробництва, а й надмірно високою енергомісткістю виробничих процесів, витісненням натуральних матеріалів синтетичними, які не “вписуються” у природний кругообіг речовин у біосфері і призводять до порушення функціонування

споконвічних регуляційних процесів, від яких залежить доля всього живого на Землі [3, с. 442].

Сільське господарство України вже не один десяток років функціонує в умовах екологічної кризи. І виникла вона не сьогодні, і не вчора. Ще за часів існування планової економіки, основою якої була екстенсивна система господарювання, ступінь розораності земель був доведений до абсурду. Внаслідок нехтування не тільки законами землеробства, а навіть фундаментальними законами природи, було порушено механізм формування стабільних агроландшафтів, що обернулося небаченими масштабами ерозії, катастрофічними втратами гумусу та біогенних елементів, різким погіршенням кліматичних і особливо екологічних умов життя як природних біоценозів, так і людини. Нині відновити родючість і фізико-хімічні властивості українських чорноземів, рекультивувати еродовані землі, зросити пересушені та осушити підтоплені землі нереально з будь-якої точки зору. Для виконання хоча б частини цих робіт потрібні астрономічні обсяги фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, яких Україна не має і ніколи не матиме. Єдиний розумний вихід з цієї, по суті, тупикової ситуації – це збереження того, що залишилося і поступове відтворення природних ресурсів.

Результати дослідження та їх обговорення. Таким чином, нинішня екологічна ситуація в аграрній сфері України стала лімітуючим фактором виробництва, і без її розв'язання не може бути й мови про подальший розвиток галузі сільського господарства.

У зв'язку з тим, що екологічна криза в Україні поєднується з економічною, ефективне розв'язання проблем розвитку АПК в сучасних умовах можливе тільки на основі комплексного підходу. Виходячи з цього, заходи з підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва можна розподілити за такими групами:

- 1) техніко-технологічні;
- 2) організаційно-правові;
- 3) науково-інформаційні.

Переважна більшість сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання досі застосовує застарілі, неефективні, екологічно небезпечні

(тобто руйнівні для навколишнього середовища) технології. І справа не в тому, що нові технологічні розробки в Україні відсутні чи існують якісь об'єктивні перешкоди для їх впровадження. Якраз навпаки. Вітчизняними науково-дослідними установами розроблені новітні екологічно зорієнтовані технології вирощування всіх сільськогосподарських культур у всіх природно-економічних зонах на основі принципів ресурсозбереження. Проблема в тому, що ці розробки припадають пилом в наукових бібліотеках, а виробництво, як і раніше, здійснюється шляхом руйнування середовища власного існування. Проте сказане є не причиною, а наслідком парадоксальної ситуації, що склалася в сільському господарстві. Справжніми причинами є:

1) байдужість, незацікавленість науково-дослідних закладів у доведенні результатів своїх розробок до виробничого застосування;

2) проблеми підготовки кадрів в аграрних ВНЗ. Багато спеціалістів не застосовують сучасні технології не тому, що не розуміють їхніх переваг, а лише тому, що нічого не знають про такі технології. Тобто корені проблеми лежать у недосконалості, неефективності системи галузевої вищої освіти і в догматизмі, небажанні йти в ногу із часом значної частини науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Водночас відомо, що недосконале виробництво руйнує природне середовище, забруднює продукти, які виробляє, і шкодить здоров'ю людей. Без застосування передових технологій неможливо бути конкурентоздатним у ринковій економіці [1, с. 12-13].

Організаційно-правові чинники ефективності сільськогосподарського виробництва проявляються в тому, що в Україні відсутня необхідна правова база як для екологізації виробництва, так і для поліпшення екологічної ситуації. Взагалі в законодавстві є ціла низка законів, постанов та інших нормативних актів, присвячених екологічним питанням, але вони не об'єднані єдиною ідеєю в цілісну, завершену систему і, що найголовніше, не містять у собі реальних механізмів для ефективного впливу на суб'єктів економічних, екологічних, земельних та інших відносин. Візьmemo для прикладу проблему охорони ґрунтів. Селяни – власники земельних ділянок (до речі, часто формальні) не мають абсолютно ніякої можливості вплинути на

об'єкт своєї власності ні фізично, ні економічно. В такому випадку питання охорони ґрунтів, ефективного їх використання тощо навіть не ставляться. Орендарі, одержавши ділянку в користування на відносно короткий термін, теж екологічними проблемами не переймаються, тому що навіть у випадку порушення ними екологічних нормативів чи вимог не те що притягти до відповідальності, навіть встановити факт порушення дуже проблематично!

Науково-інформаційні чинники пов'язані з чинниками технологічними. Незважаючи на те, що в структурі управлінь сільськогосподарським виробництвом усіх рівнів є служби дорадництва, інформація про новини науки і техніки доходить до виробника дуже повільно. Краще ця робота здійснюється в технічній сфері, гірше – в галузі ресурсного і матеріального забезпечення. Наукоємні сфери з різних причин випадають з поля зору служб дорадництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Питання підвищення ефективності аграрного виробництва в сучасних умовах можна розв'язати лише на основі комплексного врахування екологічних і економічних чинників. Внаслідок переплетення і взаємообумовленості проблем екології й економіки, всі спроби розв'язати їх ізольовано одна від одної неминуче приречені на невдачу і можуть тільки погіршити ситуацію. Слід також врахувати, що продуктивне використання екологічних чинників підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва можливе за умови активної співпраці всіх елементів інфраструктури галузі: виробництва, навчальних закладів, науково-дослідних установ і служби інформаційного забезпечення.

На основі згаданих наукових праць, а також власних досліджень автора, можна зробити висновок про те, що в умовах затяжної еколого-економічної кризи зупинити деградацію ґрунтів і створити передумови для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва можна лише шляхом подальшої широко-масштабної комплексної екологізації аграрного виробництва на основі науково обґрунтованих ресурсозберігаючих технологій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородачова Н. Шлях України до СОТ: захист у технологіях // Агроперспектива. – №1. – 2006. – С. 12-13.
2. Кашенко О.К. Екологічна сутність економічних категорій. – Суми: Довкілля, 2001. – 132 с.
3. Крисаченко В.С., Хильки М.І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. – К.: Знання України, 2002. – 598 с.
4. Ніколаєць В. Добрива, що сховані в землі. // Агроперспектива. – №4. – 2006. – С. 54-56.
5. Становление экологического общества / Отв. ред. А.Д. Урсул. – Кишинев: Штиинца, 1992. – 276 с.

Екологіческие аспекты повышения эффективности сельскохозяйственного производства в условиях становления рыночных отношений в Украине

Шпак М.В.

Раскрыты главные причины снижения плодородия почв в сельском хозяйстве Украины, рассмотрены экологические аспекты повышения эффективности хозяйственной деятельности в сельскохозяйственной отрасли в условиях переходной экономики.

Изучено состояние экологической ситуации в качестве лимитирующего фактора аграрного производства, что резко отрицательно влияет на развитие отрасли. Установлена тесная корреляционная взаимосвязь между экологическими и экономическими процессами, раскрыты новые аспекты и последствия влияния экстенсивной системы хозяйствования на развитие эколого-экономической ситуации в стране.

Сформулирован вывод о необходимости комплексной экологизации аграрного производства в качестве важнейшей предпосылки повышения его эффективности.

Ключевые слова: экофакторы, экологизация, технология, охрана почв, гумус.

The ecological aspects of increasing the effectiveness of agricultural production in the context of formation of the market relations in Ukraine

Shpak M.

The main reasons of reduction in fertility soils in agriculture of Ukraine are opened, ecological aspects of increase of efficiency of economic activities in agricultural branch in conditions of transitive economy are considered.

The condition of an ecological situation as limiting factor of agrarian manufacture is studied, that sharply negatively influences development of branch. Close correlation interrelation between ecological and economic processes is determined. New aspects and consequences of influence of extensive system of managing on development of a ecological-economic situation in the country are opened.

The conclusion about necessity complex of ecological orientation of agrarian manufacture as major precondition of increase of its efficiency is formulated.

Key words: ecological factors, ecological orientation, technology, protection of soils, fertility.